

NEKI OBLICI SOCIJALNOG PONAŠANJA UČENIKA U ODNOSU NA POLOŽAJ U RAZREDNOM KOLEKTIVU

KATICA LACKOVIĆ - GRGIN
Filozofski fakultet u Zadru

UDK 159.92
Izvorni znanstveni rad

Obavljeno je ispitivanje na 379 učenika četvrtih razreda osnovnih škola dalmatinske regije. Svi učenici potječu iz potpunih porodica. Hitjelo se doznati da li je u njih razvijenije suradničko ili takmičarsko ponašanje i u kakvom su odnosu ta dva temeljna oblika socijalnog ponašanja prema položaju tih učenika u razrednom kolektivu. Primijenjeni su sociometrijski test i skale procjene suradničkog i takmičarskog ponašanja. Procjenu su izvršili razredni učitelji po tzv. horizontalnom principu.

Rezultati pokazuju da je u učenika četvrtih razreda razvijenije suradničko od takmičarskog ponašanja. Jednako tako suradničko je ponašanje snažnije od takmičarskog asocirano uz položaj učenika u razrednom kolektivu (koeficijent kontingencije za suradničko ponašanje iznosi 0,37, a za takmičarsko 0,19). U usporedbi s rezultatima nekih ranijih istraživanja u nas, i to na učenicima iste kronološke dobi, dobili smo podatak da je stupanj povezanosti ta dva oblika socijalnog ponašanja s položajem učenika u razrednom kolektivu slabiji od povezanosti školskog uspjeha učenika s položajem u razrednom kolektivu. To objašnjavamo time što je od strane osoba značajnih u životu djeteta školski uspjeh jasnije istican kao društveno vrijedna kategorija, nego što je isticana vrijednost suradničkog ponašanja.

Uvod i problem

Prva psihologijska istraživanja o tome, što utječe na položaj učenika u razrednom kolektivu, započela su u nas pedesetih godina. Tako, na primjer, B. Lazić (1954. i 1959.) i V. Smiljanić-Colanović (1954) nalaze da na položaj učenika u razrednom kolektivu utječu njihove porodične prilike, zatim neke osobine ličnosti (kao što je vanjski tjelesni izgled), kao i njihov školski uspjeh. Š. Benček (1977) navodi rezultate svojih istraživanja iz kojih je vidljivo da na položaj učenika u razrednom kolektivu utječe i njihovo zdravstveno stanje. Prema nalazima te autorice materijalni položaj učenika i zvanje roditelja nemaju značajnijeg utjecaja na položaj u razrednom kolektivu. Suprotno tome, rezultati stranih istraživanja pokazuju da socio-ekonomski status porodice utječe na položaj učenika u razrednom kolektivu (MacDonald (1949), Bossard (1954) i drugi.¹ Te razlike u nalazima domaćih i stranih autora moge bi se objasniti razlikama koje postoje u socio-ekonomskom i političkom sistemu, pa onda i na vrijednosnom planu, između nas i zemalja u kojima su vršena spomenuta istraživanja.

Novija istraživanja u svijetu orijentirana su na traženje relacija između nekih osobina ličnosti djece i njihova položaja u razrednom kolektivu ili drugim grupama vršnjaka. Kaesey (1961) nalazi da postoji značajna povezanost između stupnja moralnog suđenja u preadolescenata

¹ Navedeno prema: E. Hurlock, *Razvoj deteta*, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika, 1969, str. 323.

i rang-liste njihove popularnosti u grupi vršnjaka. Što je stupanj moralnog suđenja viši, to je bolji položaj učenika među vršnjacima.²

Neki od faktora koji su bili predmetom istraživanja utječu na položaj učenika u razrednom kolektivu indirektno (porodične prilike npr.), dok neki utječu direktno (osobine ličnosti). Pregledom novije literature iz ovog područja našlo se da je utjecaj nekih direktnih faktora neopravdano rijetko istraživano. Tu se prvenstveno misli na neke specifične sisteme otvorenog socijalnog ponašanja učenika. Ako pod socijalnim razvojem podrazumijevamo proces stjecanja zrelosti u socijalnim odnosima, proces koji individui omogućuje poželjne interkomunikacije, onda je opravdano očekivati da će položaj učenika u razrednom kolektivu zavisiti o stupnju razvoja onih oblika socijalnog ponašanja koji omogućuju realizaciju društveno poželjnih komunikacija. Stoga, između mnogih specifičnih sistema socijalnog ponašanja koji bi mogli imati utjecaja na položaj učenika u razrednom kolektivu, kao što su, na primjer, prijateljstvo, neprijateljstvo, agresivnost, nezavisnost i drugi u ovom radu interes je upravljen na dva temeljna oblika socijalnog ponašanja — na suradnju i takmičenje. Ti oblici socijalnog ponašanja interesantni su zato što se u našem društvu kao punovrijedni ističu upravo suradnički odnosi među ljudima i narodima, dok je takmičenje vrijedan oblik ponašanja u suvremenim kompetitivnim društvima u kojima, kao što je to *Hobbes* anticipirao »... jedini cilj i jedina nagrada za svakog sudionika jest — biti ispred svojih konkurenata...«³

S obzirom na različito društveno vrednovanje suradničkog i takmičarskog ponašanja u našem društvu, ovaj rad će pokušati odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Da li je u učenika četvrtih razreda osnovne škole razvijenije suradničko ili takmičarsko ponašanje?

2. U kakvom su odnosu ta dva temeljna oblika socijalnog ponašanja prema položaju učenika u razrednom kolektivu?

Metodika rada

U traženju odgovora na postavljena pitanja izabrana je metoda sistematskog neeksperimentalnog opažanja terenskoga tipa. Za prikupljanje podataka korišten je sociometrijski test i skala procjene.

Sociometrijski test primijenjen je u formi koja se u literaturi smatra valjanijom i pouzdanijom, a to je neograničeni broj biranja i odbijanja za konkretnu aktivnost, blisku interesima i željama ispitanika. U literaturi se najčešće navodi da je ispitanicima najbolje ponuditi nekoliko kriterija biranja. Željelo se provjeriti koliko je za potrebe ovog ispitivanja takav zahtjev opravdan i nužan. Zato je u preliminarnom ispitivanju u osam odjeljenja četvrtih razreda osnovne škole primijenjen sociometrijski test. Korištena su dva kriterija biranja: funkcionalni i emocionalni. Računanjem Spearmanove rang-korelacije između indeksa socijalnog

² Navedeno prema: W. Furman and J. C. Masters, »Peer interaction, socio-metric status and resistance to deviation in young children«, *Development Psychology*, Vol. 16(3), 1980, str. 167.

³ Navedeno prema: M. Zvonarević: *Socijalna psihologija*, Zagreb, Školska knjiga, 1976, str. 241.

statusa, dobivenih u oba kriterija izbora, dobiveni su u svim odjeljenjima visoki i značajni koeficijenti korelacije (čija se vrijednost kretala od 0,64 do 0,89). To kazuje da je od situacije do situacije položaj učenika u razrednom kolektivu relativno konstantan, što se može objasniti time da ispitanici žive i uče zajedno više godina. I drugi autori ukazuju na relativnu konstantnost socijalnog statusa. U. Bronfenbrenner (1944.)⁴ navodi da se ta konstantnost održava u nizu godina, a ne samo od situacije do situacije. Iz tih razloga u nastavku ispitivanja zadržan je samo jedan kriterij izbora, i to emocionalni kriterij — druženje izvan škole. On je izabran zato što taj kriterij ne obavezuje da se ispitanicima i omogućiti realizacija situacije biranja, što mnogi autori ističu kao nužan zahtjev. Naime, samo tako se moglo obećati učenicima da se njihove drugove i učitelje neće izvijestiti o tome tko je koga birao ili odbijao. Time se osiguravaju iskreniji odgovori i povećava valjanost sociometrijskog testa.

Skale procjene za utvrđivanje stupnja razvijenosti suradničkog i takmičarskog ponašanja sastojale su se od četiri točno definirana stupnja. Svaki stupanj, odnosno tvrdnja, imao je i svoj grafički znak. Time se namjerno izbjegao broj koji asocira na školsku ocjenu i koji bi mogao biti uzrokom homo halo-efekta u procjenjivanju. Grafički znakovi tvrdnji bili su poredani uz abecedni popis učenika svakog od ispitivanih razrednih odjeljenja. Razrednik je uz ime svakog učenika trebao zaokružiti znak one tvrdnje koja odgovara njegovu suradničkom odnosno takmičarskom ponašanju.

Ispitanici su bili učenici četvrtih razreda osnovnih škola dalmatinske regije. Pripadali su uzorku na kojem su vršena ispitivanja u okviru jednog šireg istraživačkog zadatka. To su bili učenici iz osnovnih škola: »Veljko Vlahović«, »Velimir Škorpik«, »Krsto Ljubičić« i »Bratstvo i jedinstvo« iz Zadra, »Maršal Tito« iz Šibenika, »Veljko Neškovič« iz Splita, »Frane Masnić« iz Sinja, »Ante Beretin« iz Kaštel Novog, »Maršal Tito« iz Kaštel Gomilice, »Frane Bačkov« iz Pakoštana, »Marija Eškinja« iz Biograda n/m i »Valentin Klarin« iz Preka.

Svi ispitanici pohađali su isto razredno odjeljenje najmanje jednu školsku godinu, a najveći broj školuje se zajedno već četvrtu godinu. Jednako tako njihovi razredni učitelji rade s njima od početka školovanja, a samo dvojica nešto više od dvije godine. Od ukupno 424 učenika, njih 379 ili 89,38 posto, živi s oba roditelja, dok ih 45 ili 10,62 posto živi ili s jednim, ili bez oba roditelja, s bakom i djedom ili starateljima, odnosno s maćehom ili oćuhom. Problem je proučavan na učenicima iz potpunih obitelji, tj. koji stalno žive s oba roditelja. Na taj način nastojalo se održati pod kontrolom sastav porodice koji se u ranijim istraživanjima pokazao značajnim za položaj učenika u razrednom kolektivu.

Tok ispitivanja. U svakom razrednom odjeljenju primijenjen je najprije sociometrijski test. Na samom početku učenicima je rečeno da se time ne ispituje njihovo znanje već da će rezultati ispitivanja služiti u znanstvene svrhe kao i svrhe podučavanja studenata koji se spremaju postati nastavnici.

Sva ispitivanja s jednakim uputstvima u svim odjeljenjima izvršio je uz pomoć studenata autor rada čime se je postigla nužna standardiziranost postupka ispitivanja.

⁴ Navedeno prema: E. Hurlock; *op. cit.*, str. 323.

Razrednim učiteljima dane su skale procjene s uputom kako trebaju procjenjivati. Procjenu su izvršili po tzv. horizontalnom principu. Najprije su učenicima svojeg razrednog odjeljenja procijenili suradničko, a nakon tjedan dana takmičarsko ponašanje.

Rezultati

Podaci dobiveni sociometrijskim testom uneseni su u $N \times N$ tablice nakon čega je iz njih izračunat indeks sociometrijskog statusa za svakog ispitanika po formuli $\frac{\Sigma^+ - \Sigma^-}{N - 1}$. Diferencijacija ispitanika u pogledu socijalnog statusa nije izvršena na osnovi individualnih rezultata i eventualno z- vrijednosti, već na osnovu određenog manjeg broja kategorija. Izabrana je dakle tzv. makrodiferencijacija (A. Bjerstedt, 1956). Takva će diferencijacija biti dovoljna za dobivanje odgovora na problem ovoga rada. Zbog velikog raspršenja rezultata kao i zbog njihova relativno malog broja (u nekim razrednim odjeljenjima broj učenika iznosio je svega 24) za uporišnu točku diferencijacije nije uzeta aritmetička sredina, kao što je to radila H. J. Jennings (1950), već je uzeta centralna vrijednost (C) i poluinterkvartilno raspršenje (Q). Sve vrijednosti koje su se nalazile ispod Q_1 svrstane su u kategoriju niskog socijalnog statusa, one iznad Q_3 u kategoriju visokog socijalnog statusa, dok su rezultati između Q_1 i Q_3 svrstani u kategoriju srednjeg socijalnog statusa. Na taj je način dobivena mogućnost da se za svakog ispitanika utvrdi kakav socijalni status zauzima u svom razrednom kolektivu.

Grafički znakovi tvrdnji na skalama procjene zamijenjeni su brojevima, s time što broj jedan označava *najniži* a broj četiri *najviši* stupanj procjenjivanog oblika socijalnog ponašanja, bez obzira na društveno-vrijednosno značenje.

Prikaz frekvencije ispitanika u svakoj od četiri navedene kategorije skale procjene suradničkog i takmičarskog ponašanja dat je u tabeli br. 1.

Tabela br. 1

	Stupnjevi skale			
	1	2	3	4
Suradnja	25	102	141	111
Takmičenje	67	109	164	39

Izračunati hi-kvadrat test iznosi 55,70. Uz tri stupnja slobode značajan je na nivou manjen od 0,01, što znači da se učenici četvrtog razreda osnovne škole statistički značajno razlikuju po stupnju razvijenosti suradničkog i takmičarskog ponašanja.

Iz tabele je očito da je suradničko ponašanje učenika razvijenije od njihova takmičarskog ponašanja.

Budući da su varijable čiji se odnos proučava izražene brojenim podacima, povezanost među njima računali smo pomoću koeficijenta kontingencije. U tabelama br. 2 i br. 3 prikazan je odnos između suradničkog i takmičarskog ponašanja i socijalnog statusa učenika.

Tabela br. 2

Odnos između socijalnog statusa i suradničkog ponašanja učenika

Ocjena suradničkog ponašanja	Socijalni status učenika			
	Visok	Srednji	Nizak	Ukupno
4	45	60	6	111
3	33	80	28	141
2	15	45	42	102
1	3	9	13	25
Ukupno	96	194	89	279

Tabela br. 3

Odnos između socijalnog statusa i takmičarskog ponašanja učenika

Ocjena takmičarskog ponašanja	Socijalni status učenika			
	Visok	Srednji	Nizak	Ukupno
4	11	22	6	39
3	53	90	21	164
2	18	54	37	109
1	14	28	25	67
Ukupno	96	194	89	379

Korelacija između socijalnog statusa učenika i njihova suradničkog ponašanja, izražena koeficijentom kontingencije, iznosi 0,37 i značajna je na nivou manjem od 0,01.

Korelacija između socijalnog statusa učenika i njihova takmičarskog ponašanja iznosi 0,19. Budući da je hi-kvadrat test iz kojeg je izračunat koeficijent kontingencije statistički značajan, to je i dobivena vrijednost koeficijenta kontingencije statistički značajna.

Diskusija

Rezultati pokazuju da je u učenika četvrtih razreda osnovnih škola dalmatinske regije razvijenije suradničko od takmičarskog ponašanja. I mnogi strani autori navode da je u djece te dobi razvijenije suradničko od takmičarskog ponašanja, zbog čega taj period dječjeg života, karakterističan po težnji djece za uključivanjem u grupu vršnjaka i suradničkim ponašanjem, nazivaju »dobom grupnog ponašanja«. Djeca od sedme do dvanaeste godine života, kako to naglašava J. Piaget (1978) u stanju su surađivati zato što im njihov opći intelektualni razvoj omogućuje shvaćanje pa onda i uvažavanje stajališta drugih osoba. Zbog toga djeca spomenutog doba uspješno nadvladavaju egocentrično stajalište, tipično za raniji period razvoja, a nekritičnu kompetitivnost u interindividualnim odnosima zamjenjuje suradničkim ponašanjem. Prema tome, samo na temelju podataka da je u naših učenika razvijenije suradničko

od takmičarskog ponašanja ne bismo mogli zaključiti da se u našim školama, sukladno proklamiranim vrijednostima našeg društva, više cijeni suradničko od takmičarskog ponašanja. Ali, polazeći od pretpostavke da se bolji položaj u grupi ostvaruje onim oblikom socijalnog ponašanja koji se u grupi više cijeni, dobiveni podatak o postojanju značajne povezanosti između položaja učenika u razrednom kolektivu i njihova suradničkog ponašanja (većoj od povezanosti položaja s takmičarskim ponašanjem), indirektno ukazuje da se, izgleda, suradničko ponašanje ipak više cijeni. U tabeli br. 2 vidljivo je da među učenicima, čije je suradništvo procijenjeno najvišom ocjenom, njih 105 ili 94,59 posto imaju visok ili srednji socijalni status. Jednako tako usporedbom podataka u tabelama br. 2 i 3 dolazi se do konstatacije da u grupi djece visokog socijalnog statusa ima četiri puta više onih čije je suradničko ponašanje ocijenjeno najvišom ocjenom nego onih čije je takmičarsko ponašanje ocijenjeno najvišom ocjenom.

Podatak o značajnoj pozitivnoj vezi između takmičarskog ponašanja i socijalnog statusa učenika (koeficijent korelacije iznosi 0,19) treba uzeti sasvim oprezno, jer kad tu značajnost interpretiramo prema općim načelima o visini povezanosti između dvije korelirane varijable, onda koeficijent korelacije od $\gg 0$ do 0,20 ukazuje na nikakvu ili vrlo slabu povezanost« (Z. B u j a s, 1976). No i bez takvog opreza dobiveni koeficijenti kontingencije nedvojbeno ukazuju na višu pozitivnu povezanost suradničkog ponašanja učenika i njihova položaja u razrednom kolektivu, nego što ukazuje na povezanost takmičarskog ponašanja s tim njihovim društvenim položajem.

Usporede li se dobiveni podaci s podatkom da koeficijent kontingencije između školskog uspjeha i položaja učenika u razrednom kolektivu iznosi 0,54 (što je u spomenutom ispitivanju dobila B. Lazić, 1959), može se konstatirati da je školski uspjeh snažnije asociran uz položaj učenika u razrednom kolektivu, nego što je to njihovo suradničko ponašanje. Odgovor na pitanje, zašto je ta veza jače izražena u odnosu na školski uspjeh a ne u odnosu na suradničko ponašanje, možda se može naći u činjenici da je u školi jasno definiran zadatak da treba učiti i u učenju postizati dobar uspjeh. Taj zadatak jasan je i učenicima i njihovim nastavnicima. Pored toga on je svakodnevno istican kao vrijednosno pozitivan. Nasuprot tome suradnja, koja je vrlo složen oblik socijalne interakcije, zahtijeva da ju se u interpersonalnim odnosima brižljivo njeguje, a to je u našim školama manje jasno definiran zadatak. Odatle, a u odnosu na školski uspjeh, vjerojatno slabija povezanost između suradničkog ponašanja i položaja učenika u razrednom kolektivu. Ipak, ohrabruje podatak da je položaj učenika u razrednom kolektivu više vezan uz suradničko nego uz takmičarsko ponašanje. Taj podatak daje indikacije da se u našim školama, izgleda, više cijeni suradničko od takmičarskog ponašanja učenika što je sukladno s društvenim vrednovanjem ta dva oblika socijalnog ponašanja.

Ipak, čini se da bi u nastojanjima odgajanja ljudi koji će biti u stanju realizirati humane i suradničke odnose trebalo već na uzrastu naših ispitanika postići veću pozitivnu povezanost između suradničkog ponašanja i položaja u razrednom kolektivu. Drugim riječima, formulirane ciljeve i zadatke odgoja valjalo bi popratiti praksom odgajanja koja će dovesti do izjednačavanja školskog uspjeha i suradništva u njihovoj povezanosti s položajem učenika u razrednom kolektivu.

Literatura

1. Benček, Š., »Nekoliko činilaca presudnih za socijalni status učenika u razrednom kolektivu«, *Pedagoški rad*, 32/1977, br. 8—9, str. 428—439.
2. Bjerstedt, A., *Interpretation of sociometric choice status*, Enjar Munksgaard, Kopenhagen, 1956, str. 89—90.
3. Bujas, Z., *Uvod u metode eksperimentalne psihologije*, Zagreb, Školska knjiga, 1967, str. 85.
4. Furman, W. and Masters, J. C., »Peer interaction, sociometric status and resistance to deviation in young children«, *Developmental Psychology*, Vol. 16(3), 1980, str. 167.
5. Hurlock, E., *Razvoj deteta*, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1969, str. 323.
6. Lazić, B., »Stav i položaj učenika u razrednom kolektivu«, *Pedagoški rad*, 9/1954, br. 8, str. 422—428, i br. 9, str. 490—498.
7. Lazić B., »Školski uspjeh učenika u odnosu na položaj u strukturi razrednog kolektiva«, Neobjavljena doktorska disertacija, Zagreb, 1959.
8. Pijaže, Ž. i Inhelder, B., *Intelektualni razvoj deteta*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1978, str. 30—44.
9. Smiljanić-Čolanović, V., »Socijalni odnosi među učenicima i zavisnost tih odnosa od porodičnih i drugih uslova«, *Savremena škola*, 9/1945, br. 3—4, str. 185—195.
10. Zvonarević, M., *Socijalna psihologija*, Zagreb, Školska knjiga, 1976, str. 241.

Katica Lacković - Grgin: SOME FORMS OF SOCIAL BEHAVIOR AMONG
SCHOOLCHILDREN AND THEIR RELEVANCE FOR STATUS IN
THE CLASSROOM COLLECTIVE

Summary

Research was carried out on 379 fourth-grade pupils in Dalmatian elementary schools. All the pupils came from two-parent families. The aim of the research was to determine which of two types of behavior — cooperative and competitive — is more fully developed among pupils, and the relationship between these two basic forms of social behavior and pupil status in the classroom collective. A sociometric test and evaluation scale for cooperative and competitive behavior were applied. Behavior assessment was carried out by the pupils' respective teachers using the so-called horizontal principle.

Our results indicate that among fourth grade pupils cooperative behavior is more fully developed than competitive behavior. Cooperative behavior is likewise more closely related to pupil status in the classroom collective (the contingency coefficients were 0.37 for cooperative behavior and 0.19 for competitive behavior). A comparison with the results of some earlier studies of Yugoslav children in the same chronological age group revealed that these two forms of social behavior are not as closely linked to pupil status in the classroom collective as is scholastic achievement. This might be explained by the fact that the important individuals in a child's life give more weight to scholastic achievement as a socially valued category than to cooperative behavior.